

Міністерство освіти і науки України
Харківський державний педагогічний університет
ім. Г. С. Сковороди

О.М. МИКИТЮК

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК
НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ
У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ
ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ**

(історико-педагогічний аспект)

Харків
«ОВС»
2003

УДК 371.302.2
ББК 74.212
М59

Рецензенти:

В.І. Лозова,

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України, завідувач кафедри педагогіки Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди, заслужений діяч науки і техніки України;

Г.В. Терещук,

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України, проректор з науково-дослідної роботи Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка

*Рекомендовано до видання рішенням Вченої ради
Харківського державного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди
Протокол № 1 від 01.03.2002 р.*

Микитюк О.М.

М59 Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект) / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. — 2-е вид., випр. і доп. — Харків: «ОВС», 2003. — 272 с.
ISBN 966-7858-34-0.

У монографії на основі аналізу широкої джерельної бази розкрито становлення і розвиток науки у вищій школі в Україні, зміст і напрями реалізації завдань науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах на різних етапах її розвитку, показано особливості організації науково-дослідної роботи викладачів і студентів у XIX ст., а також представлено досвід використання прогресивних ідей організації науково-дослідної роботи ХДПУ ім. Г.С. Сковороди.

Розрахована на практичних і наукових працівників системи освіти та інших зацікавлених осіб щодо розвитку науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України.

ISBN 966-7858-34-0

© Микитюк О.М., 2003

© ТОВ «ОВС», оформлення, 2003

ВСТУП

Наука, сутністю і метою якої є пізнання закономірностей та властивостей розвитку природи, суспільства і людини, завжди відіграла першорядну роль у розвитку соціальної і духовної сфер, матеріального виробництва і самореалізації особистості в будь-якому суспільстві. Особливого значення вона набуває в сучасних умовах формування соціальної, демократичної, правової держави.

Наукова політика, що діє в усіх розвинених країнах, являє собою багаторівневий комплекс політичних, економічних, крайових, управлінських рішень і заходів держави, спрямованих на ефективний розвиток науки, створення необхідних умов для використання її результатів у досягненні економічних, воєнних, духовних цілей суспільства і держави.

Нові економічні реалії, пов'язані з переходом країни до ринкових відносин, вимагають здійснення суттєвих змін в організації наукової роботи у вищих навчальних закладах України.

З одного боку, Україна значно відстає від розвинутих країн за кількістю впроваджених розробок, проданих ліцензій тощо. З іншого — держава має вагомі об'єктивні передумови формування інноваційної стратегії довгострокового розвитку: наявність висококваліфікованих кадрів, сучасної мережі наукових і вищих навчальних закладів.

Основними цілями державної політики у науковій і науково-технічній діяльності є:

— примноження національного багатства на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;

— створення умов для досягнення високого рівня життя кожного громадянина, його фізичного, духовного та інтелектуального розвитку через використання сучасних досягнень науки і техніки;

- зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;
- забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості.

Україна має унікальний інтелектуальний потенціал світового рівня. Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Луганськ, Львів уже сьогодні стали регіональними науковими центрами. Згідно з даними Міністерства освіти України на 01.03.96, у вузівській науці зосереджено потенціал близько половини науковців вищої кваліфікації. Тільки в підвідомчих Міносвіти ста чотирьох вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації і 19 наукових установах у наукових дослідженнях беруть участь близько 70 тисяч науково-педагогічних та штатних науково-технічних працівників, у тому числі близько 4 тис. докторів наук та більше 30 тис. кандидатів наук (приблизно 50 відсотків їх чисельності в Україні).

У складних умовах національного відродження України, значних перетворень в економічній, політичній, духовній сферах життя стає об'єктивною потребою розробка нової науково-технічної політики, що відповідає сучасним реаліям, новому положенню держави як суверенної, незалежної держави, що вийшла на широкі межі міжнародних відносин і співробітництва з зарубіжними країнами, їх розвиненою економікою і наукою.

Наука у вищих навчальних закладах України сьогодні передбачає:

- випереджаючий розвиток фундаментальних і пошукових досліджень з пріоритетних напрямів і на цій основі розробку, створення і впровадження принципово нової техніки, технології і матеріалів;
- організацію на основі використання нових досягнень науково-технічного прогресу процесу навчання студентів, підготовку науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, перепідготовку та підвищення кваліфікації спеціалістів для народного господарства;
- ефективне використання наукового потенціалу вищої школи для вирішення наукових і науково-технічних проблем розвитку економіки та інфраструктури України;
- співробітництво з академічними і галузевими науковими організаціями з метою спільного рішення важливих науково-технічних проблем;
- створення й ефективне використання дослідно-експериментальної бази на всіх етапах інноваційного циклу;

— проведення кон'юнктурних досліджень, здійснення маркетингового, інформаційного і патентно-ліцензійного забезпечення науково-технічної продукції відповідно до міжнародних норм;

— організацію інформаційно-рекламної та дослідної діяльності, пропаганду досягнень учених вищої школи засобами масової інформації, монографії і наукові праці, виставки, ярмарки, аукціони;

— вихід на світовий рівень науково-технічної продукції, участь у виконанні міжнародних науково-технічних програм.

Нові процеси, що відбуваються в країні, загострення протиріч між вимогами науково-технічного прогресу та його кадровим і матеріально-технічним забезпеченням об'єктивно стимулюють розвиток науки, активізують наукову та технічну думку.

Одним з дійових шляхів реформування науки є критичне осмислення накопиченого досвіду організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах, зокрема педагогічних.

У монографії відображено визначні етапи розвитку науково-дослідної роботи викладачів і студентів у вищих педагогічних закладах освіти України в ХІХ ст. і розкрито зміст та систематизовано її розділи. А також представлено розроблені шляхи реалізації накопиченого вітчизняного досвіду науково-дослідної роботи вищих навчальних закладів в умовах роботи сучасної вищої педагогічної школи.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ — СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Основні завдання та напрями організації наукової роботи у вищих навчальних закладах

Навчально-виховний процес вищого навчального закладу, як відомо, охоплює різні напрями діяльності: орієнтацію молоді на певну професію, здійснення системи заходів щодо прийому до навчального закладу, організацію навчання і виховання студентів, створення матеріально-технічної бази, проведення різнобічної цілеспрямованої роботи з професорсько-викладацьким і допоміжним складом тощо.

Одним з головних завдань діяльності навчального закладу є організація науково-дослідної роботи викладачів і студентів, яка є складовою навчального процесу, підготовки творчих висококваліфікованих спеціалістів. Як відносно самостійний сектор науки вона, на відміну від минулих часів, виникає сьогодні майже одразу з створенням вищих навчальних закладів (ВНЗ).

Науково-дослідна робота в ній здійснюється науковими колективами, окремими вченими за договорами, контрактами, замовленнями, програмами, проектами. Для цього створюються наукові, науково-виробничі підрозділи, об'єднання, асоціації, технологічні парки, центри нових інформаційних технологій, науково-технічної творчості та інші формування.

Наука у вищих навчальних закладах, як свідчить досвід роботи, має свою специфіку. Зокрема, особливістю сучасних досліджень у вищих навчальних закладах, на відміну від академічної і галузевої, є:

— відсутність, як правило, консервативної наукової структури (наукові школи порівняно невеликі і організаційно оформлені як кафедральні наукові колективи);

- багатопрофільність, яка забезпечується широким підбором спеціалістів різної галузевої спрямованості;
- відсутність відомчих амбіцій і пов'язана з цим свобода інтелектуальних уявлень;
- висока ротація спеціалістів за рахунок припливу аспірантів, докторантів, пошукувачів — активної частини наукового колективу, що забезпечує виконання пошукових робіт з високим науково-практичним рівнем;
- розширення і поглиблення творчих взаємозв'язків і співдружності вузівської і галузевої виробничої науки;
- здатність задовольнити не тільки інтереси розвитку суспільства, але й приватні інтереси самої вузівської науки шляхом фундаментальних і прикладних досліджень теорії і практики вищої освіти щодо наукового забезпечення навчального процесу (розробка методичних, методологічних, дидактичних проблем);
- можливість сприянню гуманізації і гуманітаризації вищої технічної освіти завдяки розширенню співдружності природничих, технічних і гуманітарних наук у вирішенні загальних завдань, а також інтеграції різних галузей знань.

Для вузівської науки характерне також і відносно швидке оновлення значної частини науковців; наявність певного контингенту талановитої молоді, гнучке реагування на актуальні світові наукові дослідження і, відповідно, швидке оновлення наукової тематики; виконання таких наукових робіт, пов'язаних з навчальним процесом, які потребують високої концентрації інтелектуального потенціалу, але є нересурсоемними, відносно короткостроковими та типовою сприятливими.

Не обмежуючись специфічними питаннями, вузівська наука сприяє вирішенню і глобальних проблем розвитку держави. Крім того, сама вузівська наука відшукує, по-перше, шляхи подолання глибокої кризи, що охопила всі сфери життя суспільства, по-друге, механізм утримання її занепаду, що поставив під загрозу розпаду цілі наукові школи, спрямування, а також втрати авангардних позицій у ряді галузей світової науки, цінних наукових кадрів, різкого зниження життєвого рівня вчених.

Провідною стратегічною метою вузу є підготовка наукових кадрів і підвищення їх кваліфікації.

Структура кадрового потенціалу ВНЗів складається з двох категорій працівників: педагогічний склад, для якого основною роботою є педагогіка, і наукові співробітники, для яких

основною є наукова діяльність. Разом з тим більшість штатних членів кафедр ведуть дослідну роботу.

У рішенні всіх завдань вищих навчальних закладів, реалізації наукової функції винятково важливу роль відіграють кадри вищої кваліфікації, особливо професори, доктори наук. Роль викладача (доктора наук, професора, доцента) особливо велика в галузі наукових досліджень, де він виступає як генератор нових ідей, як організатор фундаментальних і прикладних досліджень, як вихователь нових поколінь вчених.

Вчені вищого навчального закладу виконують різноманітні функції (навчальна, виховна, науково-дослідна, організаторська, суспільна), які носять суспільний характер і тісно пов'язані з завданнями суспільства, держави.

Науково-педагогічні кадри ВНЗів — складова науково-педагогічної, технічної інтелігенції як головного провідника наукової політики держави. Особливість наукової інтелігенції ВНЗів, як найбільш численної частини інтелігенції, полягає в тому, що вона:

— безпосередньо пов'язана з головними сферами суспільного життя — матеріальним і духовним виробництвом, створює духовні і матеріальні цінності;

— знаходиться у творчому співробітництві безпосередньо з практиками (вчителями, лікарями, робітниками тощо);

— здійснює підготовку і підвищення кваліфікації спеціалістів для народного господарства, науки і виробництва;

— вміщує в собі ерудовану, науково освічену частину соціального шару інтелігенції. Саме вона має найбільш високу питому вагу кадрів вищої кваліфікації.

Основними формами підготовки наукових кадрів сьогодні є аспірантура і докторантура. Стажування наукових працівників відбувається у відповідних наукових державних установах, організаціях як в Україні, так і за її межами.

Підготовка науково-педагогічних і наукових працівників як важлива складова безперервної освіти в Україні на етапі післядипломної освіти виконує функцію постійного поновлення та оновлення інтелектуального потенціалу держави.

За останні п'ять років з часу проголошення державного суверенітету України система підготовки науково-педагогічних кадрів зазнала кардинальних змін [47].

Суттєво розширилася мережа аспірантури і докторантури. За цей період Атестаційною колегією Міністерства освіти Укра-

їни аспірантура відкрита у 37 навчальних закладах, 39 науково-дослідних інститутах Національної академії наук та галузевих академій. Докторантура розширена порівняно з 1991 роком майже втричі у вищих навчальних закладах і на 37,7 % у наукових установах.

Збільшення прийому до аспірантури і особливо до докторантури пояснюється тим, що, по-перше, починаючи з 1992 року, аспірантура була зорієнтована на задоволення власних потреб держави в наукових і науково-педагогічних кадрах. По-друге, внаслідок змін у суспільному житті, пов'язаних з ринковою переорієнтацією суспільних відносин, відбулися зміни і в структурі професійної зайнятості населення, і в структурі продуктивних сил.

Координація діяльності щодо підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів на підставі нормативно-правових документів здійснюється Міністерством освіти і науки України, Вищою атестаційною комісією України, Атестаційною колегією Міносвіти України, на які покладені функції організації, контролю та науково-методичного забезпечення процесу підготовки кадрів вищої кваліфікації. Взаємодія цих організаційних структур, спільне вирішення основних проблем наукового забезпечення вищої школи і науки сприяє формуванню та реалізації державної політики щодо перспектив розвитку науки і техніки, кадрового потенціалу України з урахуванням рівня світового науково-технічного прогресу.

Серед найважливіших завдань науково-дослідної роботи слід назвати:

1. Забезпечення проведення фундаментальних теоретичних, експериментальних, прикладних досліджень у галузі суспільних, педагогічних, спеціальних наук згідно з планами кафедр.

2. Здійснення зв'язків науково-дослідної роботи з навчально-виховним процесом вищих навчальних закладів також входить до найбільш важливих цілей і завдань науково-дослідної роботи вищого навчального закладу. Наприклад, організація процесу навчання студентів вимагає не тільки ґрунтовних знань свого предмета, але й глибоких наукових, профільюючих і методологічних знань. Знання ж можуть удосконалюватися тільки в процесі науково-дослідної роботи, яка, в свою чергу, збагачує навчальний процес.

Глибоке й доказове розкриття наукових положень матеріалу, що вивчається, ґрунтовне розкриття світоглядних і морально-етичних ідей, які містяться в курсі, всебічний показ значен-

ня навчального матеріалу для розуміння сучасних суспільно-політичних подій неможливе без серйозної наукової підготовки викладача. Саме викладач-науковець не тільки повинен озброїти студентів науковими знаннями, а й ознайомити з основними методами науки, навчити їх самостійного набуття наукових знань, сформулювати потяг до подальшої наукової роботи. Крім того, досвідчений викладач-науковець зможе, враховуючи логіку науки і навчального предмета, розробляти навчальні програми, готувати відповідні підручники.

Інтеграція навчального процесу, науки і виробництва забезпечується шляхом:

- підготовки спеціалістів на основі використання досягнень науки і економічними потребами у спеціалістах нового рівня;

- залучення студентів до участі у науково-дослідних і проектно-конструкторських роботах, виконаних як за рахунок коштів державного бюджету, так і за господарськими договорами із замовниками;

- проведення наукової, методичної і організаційної роботи радами різного рівня з наукової і технічної творчості молоді (НТТМ), з розвитку наукової і технічної творчості студентів у взаємозв'язку з навчальним процесом і в позаучбовий час у межах конструкторських і проектних бюро, науково-виробничих загонів, центрів науково-технічної творчості молоді та інших організацій;

- розробки і впровадження у навчальний процес нових технічних засобів навчання, створених за результатами наукових досліджень: стендового і тренажного обладнання, лабораторних приладів, комп'ютерних навчальних посібників тощо;

- організації на базі наукових і науково-технічних підрозділів вищих навчальних закладів різноманітних форм активної учбової роботи: дипломного і курсового проектування, навчальної і виробничої практики, цільового використання в процесі навчання наукової апаратури і обчислювальної техніки;

- створення учбово-науково-виробничих об'єднань і комплексів, базових кафедр, міжгалузевих лабораторій, науково-навчальних та інженерних центрів, у тому числі з Національною Академією Наук, галузевими академіями наук, міністерствами та їх організаціями для проведення спільної навчально-науково-дослідної роботи.

3. Впровадження в практику, в різні галузі виробництва і освіти отриманих результатів досліджень. ВНЗи проводять ма-

ркетингові дослідження ринку науково-технічної продукції, зокрема психолого-педагогічних, методичних розробок, рекомендацій, беруть участь у міжнародних, галузевих науково-технічних, промислових, освітніх виставках, аукціонах, біржах; розповсюджують анотовані тематичні збірники і спеціальні рекламні видання; готують і розповсюджують інформацію про досягнення в гуманітарній, технічній сферах науки, проводять презентацію наукових шкіл і спрямувань в Україні і за її межами, конкурси кращих наукових розробок учених ВНЗів; створюють інформаційні банки з конкретних напрямів наукових досліджень.

4. Залучення студентів до науково-дослідної роботи.

Аналіз офіційних документів і практики роботи ВНЗів свідчить: науково-дослідна робота студентів, що проводиться у вищій школі, реалізує наступні функції:

а) функцію удосконалення навчального процесу та відображення сучасних наукових досягнень у навчальній діяльності вищої школи;

б) функцію виховання: наукові дослідження розкривають студентам широке коло різноманітних наукових проблем, що сприяють розширенню світогляду, виховують потяг до самоосвіти. Залучення майбутніх фахівців до наукової роботи кафедри на засадах співробітництва студентів та викладачів виховує риси дослідника;

в) функцію розвитку у майбутнього фахівця мислення, умінь спостерігати, аналізувати, навичок самостійної творчої дослідної роботи тощо. Участь студентів у наукових дослідженнях розвиває їх інтерес до науки, до навчання, внаслідок чого підвищується якість підготовки фахівців.

Таким чином, головне призначення науково-дослідної роботи студентів полягає у забезпеченні:

а) прищеплення студентам початкових систематичних навичок виконання теоретичних та експериментальних науково-дослідних робіт;

б) стійкого та глибокого засвоєння знань із спеціальних та суспільно-політичних дисциплін;

в) розвитку у студентів творчого, аналітичного мислення, здатності до творчої роботи за фахом, розширення творчого кругозору;

г) вироблення вміння залучати теоретичні знання для розв'язання певних практичних завдань;

д) формування у студентів потреби та уміння самостійно поповнювати свої знання за фахом.

Науково-дослідна робота студентів як складова частина підготовки майбутніх фахівців сприяє підвищенню наукового рівня освіти у студентів, розвитку в них творчого підходу до розв'язання професійних завдань.

Підвищення ролі і значення студентської науково-дослідної роботи на сучасному етапі розвитку України наполегливо вимагає підвищення рівня керівництва нею на всіх рівнях, розширення проблематики студентських наукових гуртків.

Цілі і завдання науково-дослідної роботи зумовили напрями їх здійснення. Головними пріоритетними напрямками наукової діяльності вузів, установ слід назвати:

- організацію, управління науково-технічного потенціалу;
- підготовку і впорядкування нормативної бази науково-дослідної роботи;
- організацію і фінансування наукової діяльності з урахуванням нових механізмів, що закладаються в державі, та контроль за ефективним використанням коштів;
- організацію і фінансування фундаментальних досліджень, розширення співпраці з НАН України;
- створення наукових засад у науковому середовищі, посилення ролі науково-педагогічної громадськості;
- соціальний захист науковців, створення системи підтримки талановитих молодих вчених, обдарованої студентської молоді;
- роботу з підготовки наукових кадрів різних рівнів кваліфікації;
- міжнародне науково-технічне співробітництво.

Таким чином, вузівська наука як складова науково-технічної державної політики робить значний внесок у скарбницю вітчизняної і світової культури.

1.2. Нормативна база організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах

У державній національній програмі розвитку освіти в Україні чітко визначено стратегію розвитку вищої освіти як на найближчі роки, так і на перспективу. У цій стратегії, свідчить накопичений досвід, провідну роль покликана відіграти наука

вищих навчальних закладів як органічна частина системи вищої освіти, базовий елемент і рушійна сила її розвитку.

Ефективне здійснення науково-дослідної роботи у вузах об'єктивно вимагає створення нормативно-законодавчої бази науки, підготовки «Положень», «Законів», що регламентують наукову діяльність вищих навчальних закладів України, серед яких слід відзначити Закони України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» (1992), «Про освіту» (1996), Державну національну програму «Освіта» (Україна XXI століття) (1994), наказ Президента України від 12.09.95 р. № 83/95 «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні», постанову Кабінету Міністрів України від 05.09.96 № 1074 «Про затвердження положення про державний вищий заклад освіти», інформаційно-методичний лист від 08.07.98 р. № 1/9 — 280 «Про підготовку до 1998/99 навчального року вищих навчальних закладів», а також положення «Про державний вищий заклад освіти» (1996 р.), положення «Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» (1993), «Типове положення про фонд соціальної допомоги студентам, аспірантам та докторантам вищих навчальних закладів» (1992), положення «Про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» (1999) та ін. (Додаток А, В).

Аналіз указаних документів, зокрема Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1999), дозволяє констатувати чітке визначення в них сутності наукової роботи, правового статусу науково-дослідної діяльності, встановлення державних гарантій діяльності вчених і наукових працівників, форми і методи державного регулювання і управління в науковій і науково-технічній діяльності, цілі і напрями державної політики в науковій і науково-технічній діяльності, основні принципи державного управління і регулювання нею.

Крім того, в цих «Постановах», «Законах», «Рішеннях», «Положеннях» закладаються нові завдання щодо організації науки, доручається здійснити аналіз відповідності структури наукового потенціалу та мережі науково-дослідних установ першочерговим та достроковим державним пріоритетам з метою їх оптимізації. У них нормуються також нові механізми фінансування наукової політики в державі. Особливо слід підкреслити, що у прийнятих документах органами державної влади стверджується: провідною ланкою організації наукових структур у складі Міністерства освіти і науки продовжують залишатися наукові

підрозділи вищих навчальних закладів (факультети, кафедри, науково-дослідні лабораторії, інститути, науково-технічні центри вуз), які забезпечують проведення фундаментальних і пошукових досліджень, організовують виконання прикладних досліджень і розробок, роботу викладачів у другій половині робочого дня, науково-дослідну роботу студентів, аспірантів, докторантів, здобувачів учених звань, розробляють механізм і здійснюють фінансову підтримку наукових шкіл, наукових колективів і окремих вчених, здійснюють підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації тощо.

Огляд нормативних документів свідчить, що головною їх рисою є спрямування на вирішення завдань науково-дослідної роботи у вузах. Зокрема, в них уже більш предметно ставиться питання про доцільність додаткової уваги щодо організації фундаментальних досліджень у галузі гуманітарних наук, проблемам наук про суспільство і людину, які розвивалися дещо ізольовано від світової науки і в яких склалося певне відставання, а також ґрунтовному науковому осмисленню суспільного буття. Підкреслюється необхідність надання підтримки вченим, що працюють у сфері гуманітарних наук і діяльність яких пов'язана із творенням цілісної державної ідеології і соціальної психології як виразників суспільного інтересу, орієнтирів громадської поведінки особи, її самосвідомості, правової та духовно-моральної культури, патріотизму.

Особливе місце в документах займає питання про підготовку кадрів різних рівнів кваліфікації. Визнаючи, з одного боку, наявність досить розвиненої та широко розгалуженої системи підготовки й атестації наукових, науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації і усвідомлюючи, з іншого, специфіку національного відродження та існуючі недоліки в цьому питанні, в офіційних документах чітко зазначається: «Підготовка науково-педагогічних і наукових працівників — важлива складова безперервної освіти в Україні і виношує функцію постійного поновлення та оновлення інтелектуального потенціалу держави».

У примірному статуті вищого закладу освіти (150) у розділі «Наукова діяльність», що вводиться для вищих закладів III—IV рівнів акредитації, зазначається, що «наукова діяльність є невід'ємною складовою освітньої діяльності». «Розвиток науково-технічної творчості студентів, поточне та перспективне планування наукової і науково-технічної діяльності за погодженням з міністерством, відомством за підпорядкованістю; реєстрація науково-дослідних робіт, експертна оцінка резуль-

татів роботи» виступають основними завданнями і напрямками науково-дослідної діяльності у вузі.

Оновленню змісту вищої освіти сьогодні сприяє інтеграція науки з навчально-виховним процесом у вищих навчальних закладах. Створюються заходи щодо розширення участі талановитої студентської молоді в наукових розробках з пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки і технологій в Україні. Залучення студентів до науково-дослідної роботи забезпечується під час навчально-виховного процесу та передбачається програмами підготовки фахівців, безпосередньою участю в розробці наукових досліджень з госбюджетної та госпдоговірної тематики, за міжнародними грантами, участю у міжнародних, вітчизняних конференціях та симпозіумах. Заплановано проведення Національною академією наук конкурсу на здобуття премій за кращу наукову роботу в галузі природничих, технічних і суспільних наук та залучення студентів і молодих вчених до участі в ньому.

Таким чином, аналіз численних документів, що регламентують наукову діяльність як вищої педагогічної школи, так і вищих технічних навчальних закладів, дозволяє стверджувати:

— науково-дослідна робота вузів — важлива складова навчального процесу; органічна складова частина освіти; базовий елемент і рушійна сила її розвитку;

— науково-дослідна робота має на меті відтворення науково-педагогічного потенціалу вищої кваліфікації; трансформацію науково-технічних знань і розробок у промисловість України та відповідного регіону, кадрове супроводження цього процесу тощо.

Микитюк О.М. Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект). — Харків: ОВС, 2003. — 272 с.

У монографії на основі історико-педагогічної літератури, архівних документів визначено провідні тенденції становлення та розвитку науки у вищій школі в Україні, визначено етапи організації науково-дослідної роботи, виявлено зміст і форми її здійснення відповідно до кожного з них.

Розкрито роль і місце університетів як центрів науково-дослідної роботи в ХІХ ст., визначено зміст і напрями здійснення науково-дослідної роботи викладачів і студентів у вузах України ХІХ ст., розкрито внесок вчених, викладачів у поширення і популяризацію наукових знань, створення навчально-методичних комплексів, впровадження фундаментальних наукових досліджень, організацію наукових товариств.

У монографії розкрито особливості організації науково-дослідної роботи студентів у вищих навчальних закладах України ХІХ ст., її змісти і форми, намічено шляхи творчого використання прогресивних ідей організації науково-дослідної роботи в досвіді Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Встановлено, що вивчення вітчизняного досвіду організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах України в ХІХ ст. дозволяє стверджувати, що подальшому розвитку вищої школи в умовах національного відродження будуть сприяти:

— стимулювання розширення наукових зв'язків вітчизняних вищих з іноземними вищими навчальними закладами та науковими установами шляхом організації і проведення наукових відряджень, що позитивно б відбивалося на поповненні матеріально-технічної бази вузів, забезпеченні їх науково-технічною інформацією;

— залучення викладачів вузів до активної участі в роботі конференцій, симпозіумів, нарад, до підготовки і створення підручників і навчальних посібників як для вищої, так і середньої школи;

— відродження діяльності наукових товариств, робота в яких тісно пов'язана з розробкою і рішенням дидактичних та методичних проблем вищої школи.

Монографія розрахована на практичних і наукових працівників системи освіти та інших зацікавлених осіб щодо розвит-

ку науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України.

Ключові слова: науково-дослідна робота викладачів та студентів, наукові дослідження, наукова діяльність товариств, публічні лекції, навчально-методичний комплекс.

Микитюк А.Н. Становление и развитие научно-исследовательской работы в высших педагогических учреждениях Украины (историко-педагогический аспект). — Харьков: ОВС, 2003. — 272 с.

В монографии на основе анализа историко-педагогической литературы, архивных документов определены ведущие тенденции становления и развития науки в высшей школе Украины, определены этапы организации научно-исследовательской работы, выявлено содержание и формы ее осуществления в соответствии с каждым из них.

В монографии раскрыто роль и место университетов как центров научно-исследовательской работы в XIX ст., определено содержание и направление осуществления научно-исследовательской работы преподавателей и студентов в ВНЗ Украины XIX ст., раскрыт вклад ученых, преподавателей в распространение и популяризацию научных знаний, создание учебно-методических комплексов, проведение фундаментальных научных исследований, организацию научных товариществ. В монографии раскрыты особенности организации научно-исследовательской работы студентов в вузах Украины XIX ст., ее содержание и формы, намечены пути творческого использования прогрессивных идей организации научно-исследовательской работы в опыте Харьковского государственного педагогического университета им. Г. С. Сковороды.

Установлено, что изучение отечественного опыта организации научно-исследовательской работы в высших учебных заведениях Украины в XIX ст. позволяет утверждать, что дальнейшему развитию высшей школы в условиях национального возрождения будут оказывать содействие:

— стимулирование расширения научных связей отечественных высших с иностранными высшими учебными заведениями и научными учреждениями путем организации и проведения

научных командировок, которые положительно бы отбивалось на пополнении материально-технической базы вузов, обеспечении их научно-технической информацией;

— привлечение преподавателей вузов к активному участию в работе конференций, симпозиумов, совещаний, к подготовке и созданию учебников и учебных пособий как для высшей, так и средней школы;

— возрождение деятельности научных обществ, работа в которых тесно связанная с разработкой и решением дидактических и методических проблем высшей школы.

Монография рассчитана на практических и научных работников системы образования и других заинтересованных лиц относительно развития научно-исследовательской работы в высших педагогических учреждениях Украины.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа преподавателей и студентов, научные исследования, научная деятельность товариществ, публичные лекции, научно-методический комплекс.

Mikityuk O.M. Formation and Development of Research Work in Higher Educational Establishments of Ukraine (Historic and Pedagogical Aspects). — Kharkov: OVS, 2003. — 272 p.

In the monograph the leading tendencies of formation and development of science in Higher Educational Establishments of Ukraine are determined, the stages of research work organization are defined, the contents and forms of its realization according to each of them are discovered on the basis of historic and pedagogical literature and archival documents.

In the monograph the role and place of Universities as centres of research work in the 19th century are discovered, the contents and directions of lecturers' and students' scientific and research work in higher educational establishments of Ukraine in the 19th century are determined, the contribution of researchers, lecturers in expansion and popularization of scientific knowledge, creation of educational and methodological complexes, the implementation of fundamental scientific researches, the organization of scientific societies are discovered.

In the monograph the peculiarities of students' research work organization in higher educational establishments of Ukraine, its

contents and forms are revealed the tendencies of creative application of progressive ideas in research work organization in the expertise of Kharkiv State Pedagogical University named after G.S. Skovoroda are outlined.

The monograph could be of interest for practical and scientific educationalists and other people who are interested in the development of higher educational establishments of Ukraine.

Key words: lecturers' and students' scientific and research work, scientific research, the work of scientific societies, public lectures, educational and methodological complex.

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ — СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	6
1.1. Основні завдання та напрями організації наукової роботи у вищих навчальних закладах	6
1.2. Нормативна база організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах	12
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК НАУКИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ В УКРАЇНІ	16
2.1. Передумови виникнення вищої школи та особливості розвитку науки в XVI—XVIII ст.	16
2.2. Університети як центри науково-дослідної роботи в XIX ст.	37
РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ І НАПРЯМИ ЗДІЙСНЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ВИКЛАДАЧІВ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ XIX СТ.	77
3.1. Основні завдання науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах на різних етапах її розвитку	77
3.2. Забезпечення проведення фундаментальних наукових досліджень	84
3.3. Участь професорського складу вищих навчальних закладів у поширенні і популяризації наукових знань	111
3.3.1. Створення навчально-методичних комплексів у вищих навчальних закладах України	111

3.3.2. Організація публічних лекцій	122
3.4. Методична діяльність членів наукових товариств ..	143
3.4.1. Організація наукових товариств на Слобожанщині	143
3.4.2. Розробка педагогічно-методичних питань	154
3.5. Підготовка науково-педагогічних кадрів і підвищення їх наукової кваліфікації	189
РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ XIX СТ.	209
4.1. Завдання та напрями організації науково-дослідної роботи студентів	209
4.2. Організація науково-дослідної роботи студентів у процесі навчання	210
4.3. Участь студентів у роботі наукових гуртків, товариств	224
ВИСНОВКИ	237
ЛІТЕРАТУРА	240
АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ	257
1. Центральний державний історичний архів України (м. Київ) Фонд 707 «Управление Киевского учебного округа»	257
2. Государственный архив города Киева Фонд 16 «Киевский университет»	258
3. Державний архів Харківської області. Ф. 667 «Харьковский университет»	260
4. «Канцелярия Харьковского губернатора»	260
Додатковий список літератури	260

Наукове видання

Олександр Миколайович МИКИТЮК

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК
НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ
У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ
ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ**
(історико-педагогічний аспект)

Відповідальний за випуск	<i>О. М. Худолій</i>
Комп'ютерна верстка	<i>О. В. Іващенко</i>
Коректор	<i>Є. Б. Бланк</i>

Підписано до друку 10.03.2003. Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 17,00. Обл.-вид. арк. 15,323.
Вид. № 1-003. Зам. № 1-305. Тираж 500 прим. Ціна договірна.

Видавець «ОВС» ТОВ

Україна, 61003 м. Харків, пл. Конституції, 18, к. 11.
e-mail: ovc@ovc.kharkov.ua; <http://www.ovc.kharkov.ua>

Свідоцтво Держкомінформу України
Серія ДК № 331 від 08.02.2001 р.

Віддруковано з готових діапозитивів
в друкарні ТОВ «Торнадо»
Харків, вул. Отакара Яроша, 18.